

Makaleler (Tema)

YARATICI ENDÜSTRİLERİN AŞKINSAL ALANDA GÖRÜNÜMÜ: YARATICI ENDÜSTRİLERİN YAŞAM DÜNYASININ SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİNE ETKİSİ

Onur Dursun*

Öz

Yaratıcı endüstri kavramı, aşırı-teknik-kapitalist toplumların bir zorunluluğu olarak 1990'lı yıllarda gerek gündelik yaşama gerekse bilimsel yazına yerleşmeye başlamıştır. Habermas'ın çift değerlilik yaklaşımı doğrultusunda düşünüldüğünde, yaratıcı endüstrilerin, yaratıcılık ve kültürü kullanarak ürettikleri ürünlerin olumlu yanları kadar olumsuz yanlarının da olacağı açıktır. Bu çalışma yaratıcı endüstrilerin, toplumsal alanda anlaşma yönelimli iletişimsel eylemi koordine eden kültürel-normatif yapılar üzerindeki olası bozucu etkilerine dikkat çekmeye çalışmıştır. Çalışma, bu düşünceyi temellendirmek için, Husserl tarafından geliştirilen "yaşam dünyası" ve Habermas tarafından kuramsallaştırılan "yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi" kavramları doğrultusunda ilerlemiştir. Çalışmamızda kısmen Frankfurt Okulu'nun düşüncelerine başvurulmuştur. Çalışmamız özetle, yaratıcı endüstrilerin, yaşam dünyasının temel bileşenlerinden kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme ve toplumsallaşma süreçlerini nasıl etkileyeceğine, iletişimsel eylemi ne şekilde koordine edeceğine ve yaşam dünyasını potansiyel olarak nasıl sömürgeleştireceğine odaklanmıştır.

Anahtar Terimler

yaşam dünyası, yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi, söyleşme, iletişimsel eylem, yaratıcı endüstri

* Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü. dursunonur@gmail.com

Makalenin Geliş Tarihi: 14/08/2018 Makalenin Kabul Tarihi: 26/09/2018

APPEARANCE OF CREATIVE INDUSTRIES IN TRANSCENDENTAL SPHERE: EFFECT OF CREATIVE INDUSTRIES ON COLONIZATION OF THE LEFWORLD

Abstract

The concept of creative industry has begun to find a place both in scientific literature and everyday life as an obligation of over-technical-capitalist societies in the 1990s. According to the Habermasian approach considering that everything has double-meaning, it is clear that productions of creative industries produced by using the creativity and culture could have positive and negative dimensions. This study sought to draw attention to the possible disruptive effects of creative industries on cultural-normative structures which coordinate communicative action oriented to 'understanding' in the social sphere. In order to reinforce this argument, the study proceeded in line with the concept of 'lifeworld' originally developed by Husserl and the 'colonization of the lifeworld' theorized by Habermas, and was partly based on the thoughts of the Frankfurt School. Briefly, our study focused on how creative industries would influence such basic components of the lifeworld as cultural reproduction, social integration and socialization, and on how to coordinate communicative action and how to potentially colonize the lifeworld.

Key Terms

lifeworld, colonization of lifeworld, reification, communicative action, creative industries

Giriş

Yaşam dünyası ... *insanların içine doğdukları, içinde yaşadıkları ve sonunda öldükleri dünyadır; içinde sevdikleri ve nefret ettikleri; zaferi ve yenilgiyi, umudu ve hayal kırıklığını yaşadıkları dünyadır; acıların ve zevklerin, çılgınlığın ve sıradanlığın, aptallığın, kurnazlığın ve bilgeliğin dünyasıdır; her türden toplumsal baskının ve bireysel güdünün, akıl ve tutku çekişmesinin, içgüdüler ve sözleşmelerin, ortak dilin ve hiç kimseyle paylaşılmayan duygu ve duyarlılıkların dünyasıdır...*
(Huxley'den aktaran Habermas, 1993, s. 70).

Yaratıcı endüstriler ve kavram olarak "yaratıcı endüstri", günümüz teknoloji tabanlı bilgi-endüstri toplumunun beğenileri arasına girerek gerek uygulamalı olarak toplumsal alanda gerekse kavramsal olarak bilimsel alanda kendinden söz ettirmeyi başardı.

Yaratıcı endüstriler uzmanı de Bone *Think Creativity* (2016) dergisinin 'Giriş'inde, yaratıcılık olmaksızın, hiçbir ilerlemenin kaydedilemeyeceğini ve sonsuza değin aynı kalıpların tekrarlanacağını söyleyerek ve "yaratıcılık" ifadesinin kökenini Antik Yunan'a dayandırarak "yaratıcı endüstri" kutsamasında bulunuyor. Kuşkusuz "yaratıcı" kavramı üzerine düşünceler Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır, ama o tarihten 19. yüzyıl Avrupa'sına kadarki dönemde ileri sürülen sanat ve yaratıcılık kavramları (Williams, 1965, s. 19-56) ile günümüzün aşırı-kapitalist toplumlarında ileri sürülen sanat ve yaratıcılık kavramlarının yöndeş olmadığı aşikârdır. Galloway ve Dunlop (2007, s. 29), kültürel yaratıcılık kavramının, diğer yaratıcılık türlerinden farklı olduğunu, bilgi ekonomisinin emtiasından öte bir çağrışımının bulunduğunu belirtmektedirler. Williams (1965, s. 36) ise tüm ekollerin ve tüm varsayımların başlattığı böylesine gergin tartışmalarda, sanatçıdan ve sanattan "yaratıcı" olarak söz etmenin dilbilimsel bir özentiye dönüştüğü kanısındadır.

Yaratıcı endüstrilerin önemli bir kısmını medya/sanat alanları oluşturmaktadır. Reklamcılık, tasarım, film, video ve fotoğraf, müzik, görsel ve gösteri sanatları, yayıncılık, yazılım ve bilgisayar hizmetleri ile televizyon ve radyo gibi medya alanları yaratıcı endüstrilerin temel alanları arasında yer almaktadır (Madirolas, 2012, s. 44-46). Fakat medya aracılığıyla gerçekleştirilen sembolik/kültürel üretimlerin sosyal bilimcilerin pek çoğunu memnun etmediğini eleştirel teoriden biliyoruz. Benjamin, modern toplumda medya başta olmak üzere teknolojik gelişmelerin sanatın "aurası"na zarar verdiğini, aurayı çürüttüğünü ileri sürmüştü (Benjamin, 2010, s. 12-14; Hansen, 2008, s. 336); Adorno (1994, s. 52, 163-164; 2010, s. 40-49), kitle medyasının, insanların boş zamanları başta olmak üzere neredeyse tüm zamanlarına hükmederek sermaye birikimine gittiğini ve kültürel unsurları ticarileştirerek kitlelere meta olarak sunduğunu savunmuş; Habermas (1987, s. 389-391), yazılıdan görsel ve işitsel döneme geçişle, film, radyo ve televizyon gibi elektronik medyanın kendisini bir araç olarak sunduğunu, bu aracın ise gündelik iletişim diline sızarak onu egemenliğine aldığını belirtmiştir. Bourdieu (1998, s. 36-45) ise başta televizyon olmak üzere medya araçlarının kültürel/sembolik üretim alanlarını ele geçirmesinin yarattığı olumsuzluklara işaret etmiştir. Aynı şekilde kültürel çalışmalar da benzeri vurgular üzerinde durmuştur. Williams, kapitalizmin, sanata hiç de etik olmayan biçimde değer biçtiğinden yakınmıştır: "Birçok şeyde olduğu gibi (...) dağıtım şirketleri, ilkel ve kati testlerle, yapımından önce bir filmin değerli olup olmadığına karar veriyorlar. Bu, bizim liberallerin ukalaca savunduğu, sanatçı özgürlüğüdür." (Williams, 1965, s. 389).

Kültür endüstrisi ifadesini Adorno ve Horkheimer kavramsallaştırdı. Fakat yaratıcı endüstri kavramı, tüm açıklığıyla, tüm amaçlarıyla kendisini bir anda ortaya koydu: Yaratıcılığı ve kültürü büyük ölçüde iletişim araçları içerisinde eriterek iktisadi sermaye biriktirmek ve böylelikle de istihdam sağlamak (Florida, 2004; Laužikas ve Mokšėckienė, s. 37-38). İşsizliğin giderek arttığı günümüz dünyasında bu iki olgu, kuşkusuz yadsınamayacak kadar önemlidir. Ama kültürün, kapitalizmin merkezine bir araç olarak yerleştirilmesinin Bourdieu'nün (1989, s. 17; 1986, s. 243), kavramlarıyla konuşacak olursak iktisadi sermaye açısından kazanımları kadar toplumsal-kültürel sermaye açısından kayıpları da olacaktır. Buradaki amacımız, yaratıcı endüstrileri tümüyle reddetmek değil, çift değerlilik bakış açısından, yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi tezi doğrultusunda olumsuz gizli gücüne ışık tutabilmektir. Çünkü mevcut külliyat incelendiğinde, yaratıcı endüstrilerin olumlu gizli gücünün bir hayli vurgulandığı anlaşılmaktadır. Çalışmamızda, öncelikle “yaşam dünyası” ve “yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi” kavramları tartışılmış ve ardından yaratıcı endüstrilerin bu alanda yaratacakları potansiyel olumsuzluklara dikkat çekilmiştir.

Yaşam Dünyası¹: Bilim Öncesi Dünyaya Duyulan Özlem

Yaşam dünyası, 20. yüzyıl felsefesine yön veren kavramlardan birisidir. Kavramı özgün anlamıyla ilk kullanan Husserl'dir (Brand, 1973, s. 143). Husserl, yaşam dünyasını teori/bilim öncesi kurulan (Schutz, 1962, s. 120) ve soyut-somut varlıkların tümünü kapsayan, uzay-zaman boyutlarına sahip, toplumsal anlamda ise tarihsel ve kültürel nitelikli bir alan olarak tanımlamış (Schutz, 1970, s. 116) ve bu alanın özüne ulaşabilmek için de bir bilim dalı olarak fenomenolojiyi kurmuştur (Husserl, 1982, s. 136). Düşünür bu iki kavramı *Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology* (1970) eserinde irdelemiştir. *Crisis* Avrupa bilimlerinin/doğa bilimlerinin, kurucu bilinci dışlayan bir metodolojiye bürünerek krize sürüklendiğini savunmaktadır (Pagès, 2009, s. 68-69). Husserl, bilim insanlarının dünyayı gözlemlediği ve yasalarını formüle ettiği ama bu tür yeteneklerin bilincin etkinliği olmasına rağmen, gelişen akılcılığın, bilinç üzerine düşünmediği kanısındadır. Bu, Husserl'e göre Avrupa bilimlerinin, Avrupalıların krizidir (Mensch, 2017, s. 15). Husserl, bu geleneğin Antik Yunan'da oluşarak modern Avrupa'ya taşındığını ifade etmektedir. Galileo, “saf geometriyi” ve “saf matematiği”

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, O. (2013). *Köşe Yazarları Yaşam Dünyamızı Sömürüyor Mu? Sermayenin ve Siyasetin Denetiminde Köşe Yazarlığı Alanı*. Ankara: Siyasal.

eski bir gelenek olarak edinmiş, yaşamın-dünyanın özünü görünür kılacak bilimsel bir programa yönelmemiştir (Husserl, 1970, s. 20-24).

Husserl'in tezinde, yaşam dünyası 17. yüzyılda Galileo ve Descartes tarafından oluşturulan natüralist pozitif bilimin normlarının etkisi altında tıkanmış ve Leibniz'in *mathesis universalise* projesinde kutsal bir yere konulmuştur. Bu durum, 1930'larda Avrupa'da faşizm tarafından ortaya atılan tüm akılcı eleştirel soruşturmadan doğan genel hoşnutsuzluğu körüklemekle tehdit etmiştir (Harrington, 2006, s. 341).

Husserl'e göre (1970, s. 51), geometrisel ve doğa-bilimsel matematikselleştirmeler, bize somut dünya-yaşamımızda değişmeksizin edimsel olarak verili yaşam dünyasını, fikirlere iyi kılıflar uydurmak için ölçer olmuştur. Husserl, Avrupa bilimlerinin krizinin ancak "Aşkın Fenomenoloji" ile aşılabileceğine inanmıştır (Husserl, 1970, s. 70, 234-235; Schutz, 1962, s. 115-116).

Yaşam dünyasındaki bütün varlıkların özünün görülebilmesi için insan tarafından üretilenden/kültürden arındırılması gerekmektedir. Husserl'in bu anlamda önerisi "fenomenolojik epoke"² (phenomenological epoché) ve "nesnel dünyayı parantez"^e (parenthesizing of the Objective world) almadır. Yani saf Ego'ya ulaşabilmek ya da nesnel dünyanın saf özünü görebilmek için, dünyada kültürel olan her ne varsa yok edilmelidir. Yalnızca bu şekilde kişi kendi "ben"ini görebilir, nesnel dünya kendisini bizlere ancak bu şekilde açabilir (Husserl, 1983, s. 363; Habermas, 1984, s. 123). Fenomenolojik epoke ile doğal, insan olan "ben" (I), yani bireyin kendisi, geriye doğru dönüşle -burada kastedilen bilim öncesine dönüştür [yn.]- aşkın "ben"^e (I) indirgenmiş olacaktır (Husserl, 2003, s. 8). "Fenomenolojik epoke ile kendi doğal insanî egomu ve kendi fiziksel yaşamımı -kendi psikolojik öz-deneyimimin alanını- kendi aşkınsal egoma, yani aşkın fenomenolojik öz-deneyim alanına indirgerim." (Husserl, 1982, s. 26).

Husserl'e göre insanlığın içinde yaşadığı öznelerarası bir kültür dünyası bulunmaktadır. Bu düşüncesini "yaşam dünyası" (Alm. *Lebenswelt* / İng. *Lifeworld*) kavramıyla ayrıntılı biçimde incelemiştir (Miettinen, 2013, s. 206; Zelić, 2008, s. 413). Husserl (1970, s. 209), yaşam dünyasının genel olarak hakkında konuşabildiğimiz dünyayla özdeş olduğunu belirtmektedir. Yaşam dünyasının nesnelere arasında, belirli

² Yunanca kökenli "epoke" kelimesini Husserl, araştırma esnasında, fenomene ilişkin ön varsayımlardan ve yargılardan uzak durmak anlamında kullanır. Epoke, bir olguyla karşılaşılması durumunda önyargılardan sakınmak için bir bakış açısı kazandırır. Epoke'nin amacı, araştırmacıya "şeylerin kendisini" tanımlama olanağı sunar ve bizlere, doğal tutumumuzdan ya da bizi sarmalayan dünyaya dair tüm sanularımızdan kaçınma olanağı tanır (aktaran Yüksel ve Yıldırım, 2015, s. 6-7).

toplumsal ilişkiler içinde hareket eden, dünya-ufkunda ortak yaşamı paylaşan ve kendisini bu şekilde tanıyan, eylemleri ve ilgileriyle, çalışmaları ve acılarıyla insan varlığı bulunmaktadır (s. 146). Gösterge, sembol ve sembolleştirme ilişkileri, dil, mit, din vb. önemli sembolik sistemlerin tümü de yine yaşam dünyasının bileşenlerindedir (Schutz, 1962, s. 148).

Aslında Husserl, aşkın fenomenolojiyle yaşam dünyasını doğal haline, yani bilim-öncesi durumuna döndürmek istemiştir. Epoke'ye uğratma ve paranteze alma işlemleri bu geri dönüşün yöntemleridir. Çünkü Husserl'e göre yaşam dünyası, bilim çağında varlığını sürdürdüğü gibi, bilim öncesi çağlarda da her zaman var olmuştur (Husserl, 1970, s. 123). Her zaman "orada" ve "verili" olarak durmuştur (Carr, 1970, s. xl). Şu anda içinde bulunduğumuz yaşam dünyası, teorileri, teorikleştirmeleri, teorileri geliştiren bilim insanlarını (Schutz, 1962, s. 246-247), diğer insanları, bütün canlıları ve cansızları vb. her şeyi, bütün eylemleri ve devinim-duyumları içinde barındıran bir dünyadır; öznel, nesnel ve kültürel alanların, bütün bilim dallarının köklendiği dünyadır (Husserl, 1970, s. 381; Schutz, 1962, s. 57). Yaşam dünyası, aşkın özneliğin apriori bir ufkudur (Zelić, 2008, s. 423). " (...) yaşamı gündelik olarak kuşatan dünya (surrounding world), varlıksal olarak önceden varsayılır, yani kuşatan dünya bilinçli olarak kendi varlığımızla içinde bulunduğumuz dünyadır; burası aynı zamanda bilim insanlarıyla ve teorisyenleriyle (...) bilimlerin dünyasıdır (Husserl, 1970, s. 105).

Husserl, insanların, yaşam dünyasına hem nesne hem de özne olarak iki şekilde konumlandığını belirtmektedir. Ona göre bizler, yaşam dünyasının bütün nesnelere arasında birer nesneyizdir. Gerek fizyolojide, gerek psikolojide gerekse sosyolojide bilimsel olarak inşa edilmiş olan her şeyden önce varlık olarak yalın-kati deneyime konumlu burada ve orada bulunan nesnelereyizdir. Bu dünyayı deneyimleyen, bu dünyayı düşünen, bu dünyaya değer biçen ve onunla amaçlı ilişkisi olan "ben-özneleri" (ego-subjects)" olarak da bu dünyada birer özneyizdir. Bu kuşatan dünya bizler için sadece varlıksal bir anlama sahiptir. Bu anlamı da yine bizler, deneyimlerimizle, düşüncelerimizle, değerlendirmelerimizle vb. şekillerde yaşam dünyasına atfederiz (Husserl, 1970, s. 105, 369).

Toplumsal Fenomenolojiye Yönelim

Schutz, yaşam dünyası kavramını -gündelik ifadesini ekleyerek- irdeleyen düşünürlerden birisidir. Husserl'in kavramsallaştırdığı yaşam dünyasını daha toplumsal-kültürel boyutta incelemelere açmıştır. Schutz'un önemli çalışmaları,

toplumsal fenomenoloji ve özellikle de gündelik yaşam tutumunda aktörlerin eylemleri üzerinedir (Wilson, 2005, s. 19). Schutz, öznelarası anlaşma ve aktör açısından sosyal dünyanın yapılarına odaklanarak gündelik yaşam dünyasında aktörün eylemlerini sorgulayacak geniş ölçekli bir tartışma/metot geliştirmiştir (Wilson, 2005, s. 26) ve yaşam dünyasının doğal tutumunu analiz etmeye çalışmıştır (Vaitkus, 2005, s. 98). Schutz'un amacı sosyal bilimlerin kullandığı yöntemleri, aşikâr olan gündelik gerçeklikle yüz yüze getirmek ve öznel olarak deneyimlenen "yaşam dünyası"ını anlamaktır. Ona göre insanlar yaşam dünyasında kendi egolarına mahkûm bir şekilde değil, aksine birbirleriyle etkileşim içerisinde yaşarlar. Bu nedenle Schutz, "etkileşim" ve "özellik" kavramlarını mevcut yaşam bağlamlarında sorgular (Santiago-Delefosse & del Río Carral, 2015, s. 1266).

Schutz (2011, s. 135), insana bir dünyanın bahşedildiğini/bağışlandığını ifade eder. Ama bu dünya bireyin özel dünyası değil, insanlar da dâhil başka birçok şeyin beraberinde bulunduğu bir dünyadır (s. 170). Schutz ve Luckmann, gündelik yaşam dünyasında bireyin hareket etmesini sağlayan çeşitli yapıların olduğunu belirtmektedirler. Gerek fiziksel gerekse kültürel dünyada bireye sorgulanmaksızın bahşedilen "şeylerin" olduğu kanısındadırlar (Schutz ve Luckmann, 1974. s. 4):

(a) diğer insanların bedensel varlıklarını, (b) bu bedenlere bilhassa benimkine benzer bir bilincin bahşedildiğini, (c) ben de dâhil dış dünyada bulunan şeylerin ve bu dünyadaki hemcinslerimin bizler için aynı olduğunu ve temel olarak aynı anlamı taşıdığını, (d) hemcinslerimle karşılıklı ilişkiye ve çift yönlü eylemlere girebileceğimi (e) katmanlı sosyal ve kültürel dünyanın bir referans çerçevesi şeklinde tarihsel olarak bana ve diğer insanlara verili olduğunu, aslında bir anlamda "doğal dünya" olarak bağışlandığını, (f) bu nedenle her an kendimi bulduğum durumun sadece küçük bir kısmının saf biçimde ben tarafından yaratıldığını (Schutz ve Luckmann, 1974. s. 5).

Schutz'un yaşam dünyası tasarımı, öznelarası niteliklidir. "Gündelik yaşam dünyası, içine doğduğumuz ve içinde büyüdüğümüz öznelarası dünya anlamına gelmelidir." (Schutz, 1996, s. 26). İnsanlar yaşam dünyasını oluşturan bileşenlerdir ve yaşam dünyası karşılıklı anlaşmalar üzerine kuruludur. Kültür dünyası olarak toplumsal dünya/yaşam dünyası, anlamlarla dolu bir alandır ve işaretler ve göstergelerde ancak öznelarası bağlamda ve tarihsel süreçte oluşabilir (Schutz ve Luckman, 1989, s. 208, 252). "Araçlar, semboller, dil sistemleri, sanat eserleri, toplumsal kurumlar gibi tüm kültürel nesnelere"

kendi kökeni ve anlamlarıyla, insan öznelininin etkinliklerinin geçmişine işaret ederler.” (Schutz, 1962, s. 10).

Toplumsal yapı, hem kurumların işlem bağlamı olarak hem de yaşamdaki ve yaşam tarzındaki değişimlerle ilgili toplumsal eşitsizlik sistemi olarak, gerek iletişimsel durumların temel yapısını gerekse toplumsal bilgi stokuna ve iletişim aracına erişimi sağlayacak olanakları tanımlar (Schutz ve Luckmann, 1974; s. 59; 1989, s. 156). Bu olanaklar tarihsel süreçte şekillenmiştir. Tarihsel yaşam dünyasında bireyler, diğer bireylerle bağlantılı olarak sembolik sistemler geliştirirler ama bunları yoktan var etmezler ya da göstergelerin ve işaretlerin toplumsallığından bağımsız bir şekilde geliştiremezler. Çünkü herkes, yaşam dünyasında tam gelişmiş şekliyle kendisine sunulan semboller sistemiyle karşılaşır ve dil kuşkusuz bunlardan en önemlisidir (Schutz ve Luckmann, 1989, s. 143). Bireyler, iletişimi ve karşılıklı anlaşmayı, toplumsal kurumlar ve organizasyonlar çerçevesinde, göstergeler, semboller yardımıyla gerçekleştirirler (Schutz, 1962, s. 145). Schutz ve Luckmann (1989, s. 153), dilin, bireyin biyografik durumunun toplumsal bir önceliği olarak belirli bir yapıyla zaten önceden verildiğini belirtir (s. 44).

Schutz, yaşam dünyasında ya da yaşam dünyasının gündelik tutumunda insanlararası koordinasyonu sağlayan sosyal yapıların bulunduğunu belirtir. Bu yapılardan en önemlisi insanın yaşam dünyasında eylemliliğini sağlayan ve artalan olarak nitelendirilen (toplumsal) bilgi stokları, bilgi şemalarıdır (Schutz ve Luckmann, 1974, s. 9).

[Bilgi şemaları] yorumlara dair kendi eylemlerimizle, başkalarından öğrendiklerimizle, ebeveynlerimiz, öğretmenlerimiz, öğretmenlerimizin miras olarak aktardığı genlerce şekillenen alışkanlıklarla kurulmuştur. Edinilen deneyimlerden oluşan bu bilgi stokları, referans şemalarımız olarak işlem görür (Schutz, 1996, s. 26).

Schutz’a göre günlük hayatta, insanın, herhangi bir anda, eylemlerini yorumlama şeması olarak belirli bir bilgi stokunu hazır bulur. Bu bilgi stoku, kendi tarihselliğini ve kendine has formunu kendinde barındırır. Schutz, bilgi stoklarının tüm bileşenlerinin ve parçalarının deneyimin geçmiş eylemlerine referansta bulunmasından dolayı tarihsel olduğunu ifade eder (Schutz, 1996, s. 52). İnsan, iletişim kurmak için oluşturulan belirli yapıları kullanmak zorundadır. Ama bu yapılar ona doğa tarafından bahşedilmemiştir. Daha ziyade kendi türü tarafından tarihsel süreçte yaratılmıştır ve kendisi ile diğerleri

tarafından da yeniden yaratılmak zorundadır (Schutz ve Luckmann, 1989, s. 101). Gündelik yaşam dünyasının tarihsel ve kültürel olarak yeniden üretimi bu süreç sonucunda gerçekleşmektedir.

İletişimsel Eylemin Artalanı Olarak Yaşam Dünyası

Habermas, sosyal bilimler alanında birçok çalışmaya kuramsal altyapı sunan önemli bir düşünürdür. Habermas'ın sosyal teoriye kazandırdığı *İletişimsel Eylem Kuramı*, özünde eşit-anlaşmaya dayalı bir iletişim düşüncesinden hareket ederek sosyal uzamı müzakereci bir demokrasiyle inşa etme amacı güden, topluma iletişim-kuramsal yaklaşan bir kuramdır. Çalışmamızın temel konusu olan yaşam dünyası ve yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi düşüncesi *İletişimsel Eylem Kuramı*'nda açıklık kazanır. Tabii iletişimsel eylem de yaşam dünyasının simgesel yapılarının üretildiği/yeniden üretildiği bir araçtır (Habermas, 2001, s. 643) ve bu dünyanın organizasyonunu sağlamaktadır. Başka bir anlatımla, iletişimsel eylem kuramı yaşam dünyasıyla tamamlanmak zorundadır (Habermas, 1984, s. 297; 1987, s. 119).

Yaşam dünyasını daha anlaşılır kılabilmek için öncelikle iletişimsel eylemin genel hatlarına değinmek gerekmektedir. Habermas, iletişimsel eylem kavramının, konuşma ve eylem yetisine sahip ve kişilerarası ilişkiler kuran en az iki öznenin etkileşimine göndermede bulunduğunu belirtir (Habermas, 1984, s. 86). İletişimsel eylem özünde öznelerin (1) eşit koşullar altında ve rasyonel temellendirmelerle, (2) argümantasyon sürecine girerek, (3) öznel, nesnel ve kültürel dünyalara referanslarda bulunarak, (4) teleolojik/stratejik, normatif ve dramaturjik eylem türlerindeki dilin tek yönlü kullanımına mahkûm olmadan, (5) kültürel yeniden üretimin, toplumsal bütünleşmenin ve toplumsallaşmanın sağlıklı biçimde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla, (6) tarihsel/kültürel nitelikli öznelerarası bir uzamın ufkunda, yani yaşam dünyasında kendi iddialarını doğrulama/temellendirme sürecidir. (7) Ama özneler bu koşullar ve amaçlar doğrultusunda değil de, kapitalist-modernleşmeyle kurulan iktisadi ve yönetim sistemlerinin emirleri altında bir iletişimsel eylem sürecine maruz kalırlarsa, iletişimsel eylem araçsal-stratejik eyleme dönüşür ve yaşam dünyası sömürgeleşir. Birbiriyle bağlantılı bu 7 ilkeyi açıklayalım.

(1) Habermas, iletişimsel eylem sürecinde insanların düşüncelerini temellendirirken, bunu anti-rasyonel biçimde değil, gerekçeli (ki bu gerekçe bilimsel nitelikli olmak zorunda değildir, eylem hakikat ya da başarı yönelimli de olmayabilir), yaşamsal durumlara ve kültürel/tarihsel zeminlere referanslarda bulunarak yapmak

zorundadırlar. Habermas, iletişimsel eylem kuramında aslında iki rasyonelleşme türü tespit eder. Bunlardan ilki *bilişsel-araçsal rasyonelleşme*, diğeri ise Antik Yunan'dan bu yana tartışılan *logos*'un rasyonelleşmesidir. İlk rasyonelleşme türü modern toplumlarda gelişen amaçsal-stratejik eylemlerin rasyonelliği, ikincisi iletişimsel rasyonelliktir (Habermas, 1984, s. 10, 307) ve iletişimsel eylemde ileri sürülen geçerlilik iddialarının dayanağını oluşturmaktadır. Amaçsal-teknik rasyonelleşme yaşam dünyasını sömürgeleştirirken, iletişimsel rasyonelleşme yaşam dünyasını demokratikleştirmektedir.

(2) Habermas, iletişimsel eylemin bir argümantasyon sürecinde gerçekleşebileceğini belirtir. Argümantasyon, tarafların geçerlilik iddialarını sınadıkları bir tartışma/test etme sürecidir. Argümantasyon, argümanlar aracılığıyla tartışmalı geçerlilik iddialarının tematikleştirildiği, bu iddiaların savunulduğu ya da eleştirildiği konuşma türüdür. Habermas, argümanların, sorunlu ifadelerin geçerlilik iddialarıyla sistematik bir yoldan bağlantılar kuran gerekçeler ve zeminler içerdiğini belirtir (s. 18). Argümanlar, ileri sürülen iddiaları bilgiye dönüştürmeye yarayan müzakere araçlarıdır (s. 25-27).

(3) Habermas, iletişimsel eylemin başarısının, yorumlama sürecine bağlı olduğunu vurgular. Bu süreçte, katılımcılar, öznel, nesnel ve toplumsal dünyanın (s. 100) referans sistemleri dâhilinde durumun ortak tanımları üzerinde bir uzlaşmaya varırlar (s. 119). İletişim tarafları, geleneklere dayanarak oluşturdukları yorumlarla dünyadaki bir şey hakkında fikir birliğine ulaşmaya çalışırlar. Bunu yaparken de dünyadaki tanınabilir fiziksel nesnelere bulunduğu nesnel dünyaya veya meşru olarak düzenlenmiş kişilerarası ilişkilerin, normatif yapıların vb. köklendiği toplumsal dünyaya veya kişisel deneyimin/yaşantının dünyası olan öznel dünyaya referansta bulunarak (Habermas, 2001, s. 662) ileri sürdükleri görüşleri yaşam dünyası ekseninde doğrulamaya çalışırlar.

(4) Habermas, iletişimsel eylemi, sosyal bilimler yazınındaki üç eylemin, yani teleolojik, normatif ve dramaturjik eylemin eksiklerini gideren bir eylem türü olarak tasarlar. Teleolojik eylem sadece kendi gerçekliklerini yerine getirenlerin eylemini, normatif eylem zaten mevcut olan normatif bir tartışmayı kolayca gerçekleştirenlerin uzlaşimsal eylemini, dramaturjik eylem ise alıcı kitleyle bağlantılı olarak kişiliğin sergilenmesini sağlayan eylemi içerir ve her üç yaklaşım da dilin tek boyutunu kullanır: "etkisel eylemin etkilerinin gerçekleşmesi, kişilerarası ilişkilerin kurulması ve öznel deneyimlerin ifadesi." (Habermas, 1984, s. 95; 1987, s. 120):

Sadece eylemin iletişimsel modeli, dili, konuşucuların ve dinleyicilerin önceden yorumlanmış yaşam dünyalarının bağlamı dışında, durumların ortak tanımlarını müzakere edebilecek nesnel, toplumsal ve öznel dünyada bir şeylere referansta bulunmasını sağlayan sınırlandırılmamış bir iletişim aracı olarak ön-varsayar (Habermas, 1984, s. 95).

(5) Habermas, yaşam dünyasının temel bileşenleri olarak kültürü, toplumu ve kişiliği gösterir. Yaşam dünyasının varlığını sürdürebilmesi için, kültürel yeniden üretimin, toplumsal bütünleşmenin ve toplumsallaşmanın normatif düzlemde, anlaşma temelli gerçekleşmesi şarttır. Kültürel yeniden üretime kültür, toplumsal bütünleşmeye toplum, toplumsallaşmaya ise kişilik karşılık düşer (Habermas 2001, s. 571). İletişimsel eylemin temel görevi, sistemsal unsurlara maruz bırakmaksızın bu unsurların devamlılığını sağlamaktır. Kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme ve toplumsallaşma iletişimsel eylemce koordine edilir. Başka bir deyişle yaşam dünyasının normal koşullarında, kültürü, toplumu ve kişiliği iletişimsel eylem güvenceler. “İletişimsel eyleme odaklanmış bir yaşam dünyasının birleştiriciliği olmazsa, kültür, toplum ve kişilik birbirinden uzaklaşır.” (s. 668).

(6) Yaşam dünyası...

Habermas, yaşam dünyası kavramını Husserl ve Schutz başta olmak üzere birkaç düşünür üzerine temellendirir. Kuramsal açıdan birtakım güncellemeler yaparak, iletişimsel eylemin gerçekleştiği bir uzam olarak belirler. Habermas, “Burada anlaşmaya varmanın bağlantılı süreçleriyle işe başlamak için *Lebenswelt* ya da *lifeworld* kavramlarını açıklayabilirim” ifadesini kullanır ve iletişimsel olarak eylemde bulunan öznelerin her zaman bir yaşam dünyası ufkunda anlaşmaya ulaştıklarını vurgular (Habermas, 1984, s. 70).

İletişimsel eylemde bulunanlar her zaman, yaşam dünyasının ufku içinde devinirler; bu ufkun dışına çıkamazlar. (...) Yaşam dünyasının yapıları olası anlaşmanın öznelerarasılığının biçimlerini saptar. (...) Yaşam dünyası adeta, konuşucunun ve dinleyicinin karşılaştıkları aşkınsal yerdir; karşılıklı olarak, sözcelerinin dünyayla (nesnel, toplumsal ya da öznel dünyayla) örtüştüğü iddiasında buldukları yerdir; ve bu geçerlilik iddialarını eleştirdikleri ve onayladıkları, itirazlarını yöneltebilip anlaşmaya varabildikleri yerdir (Habermas, 1987, s. 126).

Yaşam dünyasının sınırları, durumlara göre devingendir. Herhangi bir duruma yapılacak en ufak müdahale, bu durumun yaşam dünyasının ufkunu değiştirebilmektedir. Fakat yaşam dünyasına ne sınır çekilebilir ne de bu dünyanın dışına çıkılabilir (Habermas, 1987, s. 123-124). Çünkü dil ve kültür yaşam dünyasının inşacıdır (s. 125). Bir toplumsal sistemin üyesi ve kültürel sistemi olmayan bir insan olmadığından (Habermas, 2001, s. 679) yaşam dünyası insanın olduğu her yerdir. Yaşam dünyası, sadece yetilerini konuşma ve eylemde bulunmaya harcayan öznelere açıktır. Özneler, yaşam dünyasına dâhil olarak ona erişim fırsatı yakalarlar ve bunu da taraflarla iletişim sürecine girerek gerçekleştirirler (Habermas, 1984, s. 112).

Yaşam dünyası iletişimsel eyleme, iletişimsel süreçlerin gerçekleşeceği yapıları temin eder. Bir topluluğun ortaklaşa paylaştığı kültürel gelenek, tekil üyelerin önceden yorumlanmış biçimde buldukları yaşam dünyasının kurucusudur (s. 82). Bu art alan, kültürel bilgi stoklarından, toplumsallaşma sonucu edinilen yeteneklerden, kurumsal düzenlerden, kültürel kesinliklerden, sorgulanmaksızın benimsenmiş yorumlama, değer ve anlatım kalıplarından, bireysel becerilerden, durumlarla başa çıkamamızı veya durum karşısında neye güveneceğimizi sağlayan sezgisel bilgiden, toplumsal olarak edindiğimiz pratiklerden oluşur. Habermas, pratiklerden, yaşam dünyasının kesinliklerinin yalnızca alışılmış kültürel geleneklerin bilişsel karakterini değil, ayrıca edinilmiş ve sınanmış edinçlerin psişik karakterini ve korunan dayanışmaların toplumsal karakterini de içerdiğini ifade etmektedir (Habermas, 2001, s. 663-664).

(7) “Şeyleşme”den “yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi”ne

Habermas'ın “yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi” düşüncesi, aklın, modernleşmeyle birlikte aşırı rasyonelleşerek kapitalist-modernleşmenin taleplerine stratejik-amaçsal eylemlerle karşılık vermesi sonucunda sistemsel mekanizmalara olan bağımlılıklarda artışın ve yaşam dünyasal bağlamlardan kopuşun yaşanması, yani sistem ve yaşam dünyasının birbirinden yapısal olarak giderek farklılaşması fikrine dayanmaktadır. Habermas, bu kavramla modern toplumlardaki üretim-tüketim ilişkileri sonucunda yaşanan insanî değerlerden kopuşu açıklar. Yaşamın ve kültürün rasyonelleşerek modernleşmesi, onları normatif bağlamlarından kopartarak şeylere dönüştürmüştür. Bu da uzlaşma ve anlaşma yönelimli iletişimsel eylemi bozguna uğratmış, toplumsal alanda iletişimi sağlayan kalıpları kapitalizmin ürettiği araçlara eklemlemiştir (Humphries ve Grant, 2005, s. 44; McLean ve Wainwright, 2009). Habermas, bu kavramı

kuramsallaştırırken, Marx'ın "metalaşma, yabancılaşma ve nesnelleşme/nesneleşme"si (2011, s. 814-93), Horkheimer'in "akıl araçsallaşması" (2002, s. 68), Adorno'nun "meta fetişizmi" (2010, s. 49) ile "kültür endüstrisi" (s. 162-170) düşünceleri başta olmak üzere (Habermas, 2001, s. 834-838) birçok kuramdan yararlanmış ama ana hat olarak Lukacs'ın "şeyleşme (reification)" kuramını takip etmiştir (Habermas 1987, s. 118).

Şeyleşme, modern toplumda, toplumun yeniden üretimini tehdit etmeye başlayan para ve bürokrasi aracının ileri düzeyde yapısallaşmasıdır. Bu kuram, Habermas'ın analizinde ekonomi ve yönetim sistemlerince iletişimsel olarak yapılandırılmış yaşam dünyasının "sömürgeleştirilmesi" fikrine dönüşmüştür (Baxter, 1987, s. 39). Jütten (2011, s. 701), Habermas'ın *İletişimsel Eylem Kuramı*'ni Lukacs'ın "şeyleşme" kuramının yeniden formüle edilişi olarak algılandığını; sömürgeleştirilme tezine göre "şeyleşme"nin, yaşam dünyasının iletişim altyapılarının para ve güç tarafından sömürgeleştirilmesiyle ortaya çıkan toplumsal patoloji olduğunu belirtmektedir. Yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi tezi bu noktada "şeyleşme" kavramıyla bağlantı kurmaktadır (Habermas, 2001, s. 807). Çünkü yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi düşüncesi gibi Lukacs'ın "şeyleşme" düşüncesi de metalaşma süreçlerinin, insan ilişkilerinin biçimlendiği doğal/kültürel yapıları yok ettiği fikrine dayanmaktadır (Lukacs, 1971, s. 100).

Lukacs "şeyleşme" kavramını, Marx'ın "nesnelleşme/nesneleşme" ve "yabancılaşma" kavramlarının toplamından türetir. Marx'ta mevcut olan "şeyleşme" kavramını Marx'ın diğer kavramlarıyla sentezleyerek ve yeniden yorumlayarak kendine özgü bir kavrama dönüştürmüştür. Ona göre birbirine anlamca yakın olan "yabancılaşma" ve nesnelleşme/nesneleşme" kavramları yanlışlıkla birbirlerinden ayrılmıştır (Rockmore, 2017, s. 167). Burada konumuzu daha anlaşılır kılabilmek için Marx'ın "nesnelleşme/nesneleşme" ve "yabancılaşma" kavramları ile Lukacs'ın "şeyleşme" kavramına genel hatlarıyla değinmek gerekmektedir.

Marx, metanın değerini emek-zaman ilişkisinin belirlediğini ifade etmektedir. Metaların piyasadaki mübadele değerleri, onların doğalarının ya da doğada bulunma miktarlarının bir sonucu değil, emek-zaman ilişkisinin bir sonucudur. Bu nedenle madde ve meta arasında, metanın değerini belirleyecek fiziksel bir ilişki söz konusu değildir. Değer belirlenimi doğadan insana doğru görünür, ama asıl belirlenim insandan/emekten doğaya doğrudur (Marx, 2011, s. 81-82).

Demek ki, bir kullanım değeri ya da mal, yalnızca, onda soyut insan emeğinin nesnelleşmiş ya da cisimleşmiş olması nedeniyle bir değere sahiptir. (...) Emeğin niceliği, süresi ile ölçülür ve emek-zamanın ölçeği de, saat, gün vb. gibi belli zaman birimleridir (s. 52).

Marx, emeğin meta üzerinden nesnelleştiği/nesneleştiği kanısındadır. Toplumsal yapıda emekler, birbirleri arasında mübadele edilebilecek düzeye ulaştıklarında emek de metalar üzerinden mübadele yoluyla toplumsallaşmış olur. Marx'ın doğrudan ifadesiyle (s. 82-83), "(...) insanlar, herhangi bir biçimde birbirleri için çalışmaya başlar başlamaz, emekleri de toplumsal bir biçim kazanır." Metalarda nesnelleşen emek, mübadeleyle toplumsallaşır ve görünmez hale gelir, böylece metalar gizemli şeylere dönüşür:

Demek ki, meta biçiminin esrarlı bir şey oluşunun nedeni, basitçe, insanlara, kendi emeklerinin toplumsal niteliğini, emek ürünlerinin nesnel nitelikleri olarak, bu şeylerin toplumsal doğal özellikleri olarak yansıtması ve dolayısıyla, üreticilerle toplam emek arasındaki toplumsal ilişkiyi de, şeyler arasındaki, üreticilerin dışında var olan bir toplumsal ilişki olarak göstermesidir (s. 82).

Maddi zenginlik, üretim sürecinde sermayeye, kapitalizm için değer yaratma ve zevk aracına dönüşür. İşçi bu sürecin bir girdisi, öznel kaynağıdır. Ama kendisi için zenginlik yaratabilme olanağından yoksundur, çünkü bu süreçten, üretim araçlarından yoksun bir şekilde çıkar. İşçinin emeği, kendisinden bağımsızlaşır, kapitalizmin eline geçer, yabancı üründe nesnelleşir/nesneleşir. Üretim araçlarına sahip olmayan emek, ürettiği ürüne uzaklaşır ve bu durum Marx'ta (2011, s. 551-552; 2014, s. -74-89) yabancılaşma olarak kavramsallaşır. Üretimin artması oranında, işçinin yabancılaşma oranı da artar. Emek hem meta üretir hem de kendisini ve bir meta olarak işçiyi üretir. Marx şöyle devam eder (2014, s. 75): "Bu olgu göstermektedir ki emeğin ürettiği nesne -emeğin ürünü- emeğin karşısına *yabancı bir şey*, kendini üretenden *bağımsız bir güç* olarak dikilir. Emeğin ürünü, bir nesneye aktarılmış, *maddeleşmiş* emektir: Emeğin *nesneleştirilmesidir*. Emeğin gerçekleştirilmesi, emeğin nesnelleştirilmesidir." Lukacs, bu noktada "nesnelleşme/nesneleşme" ve "yabancılaşma" kavramlarının yöndeş olduğu ve "şeyleşme" olgusunun altında yer aldığı sonucuna ulaşır.

Lukacs (1971, s. 100), "şeyleşme"nin meta ilişkileri sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olan metalaşma süreci, insan bilincinin tümüne damgasını vurmaktadır. İnsanın nitelikleri ve yetenekleri kendi

kişiliğinin organik parçası olmaktan çıkıp, dış dünyanın çeşitli nesnelere gibi edinilebilen ya da yok edilebilen şeylere dönüşmektedir. Bu nedenle insan ilişkilerinin biçimlendirilebileceği doğal bir form artık kalmamıştır. Lukacs'a göre (2014, s. 206), bu süreç, metanın yapısal niteliklerini şeyelleştirmekte, bu nitelikleri emeğin karşısına hayalet gibi bir nesnellikle dikmektedir. Bunun sonucu olarak, kişisel özellikler, kendine özgü rasyonel yasaları bulunan üretim-tüketim sistemlerine itilmekte ve orada muhasebe ya da istatistiksel kavramlara dönüştürülmekte veya bu kavramlara indirgenmektedir (s. 214, 217, 233).

Lukacs, meta ilişkilerinde ortaya çıkan durumların işçilerin kaderi haline gelerek topluma genelleştiğini, yani toplumun işçi üzerinden nesnelleştiğini, özgür işçinin kaderinin böylece toplumun tümünün kaderine dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu süreci yönetmek amacıyla oluşturulan yasalar, kendi kendilerine işleyen sistemlere dönüşerek insanlardan bağımsızlaşmakta, insanların mücadele edemeyeceği kuvvetler biçimini almaktadır. Çalışma koşulları rasyonel olarak önceden belirlenmekte ve bilinç, bu kısmi soyut yasalara mahkûm edilmektedir (s. 211-220). Metalaşmanın toplumun bütününde bir kurala dönüşmesi ise modern kapitalizmin kurumsallaşmasıyla başlamıştır (s. 209).

Lukacs'ın "şeyleşme" olgusu gibi, Habermas'ın "yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi" olgusu da modern-kapitalizmle başlayan bir nesneleşme/şeyleşme sürecidir. "Sistemin ve yaşam dünyasının birbirinden koparılması modern yaşam dünyaları içinde öncelikle nesneleşme olarak yansır." (Habermas, 2001, s. 607). Başka bir anlatımla, kapitalist üretim sürecinde ortaya çıkan metaların, yaşam dünyasını para ve güç üzerinden koordine etmeye başlamasıyla sömürgeleştirme de başlar. Çünkü "nesnelleşme/nesneleşme", "yabancılaşma", "şeyleşme" gibi kavramların somutlaştığı alan kuşkusuz yaşam dünyasıdır.

Habermas, yaşam dünyasının sömürgeleşmesine tek yönlü-aşırı rasyonelliğin neden olduğunu düşünmektedir. Yaşam dünyasının rasyonelleşmesi, iletişimsel eylem sürecinde rasyonellik gizli gücünün yavaşça açığa çıkmasıdır. Bu durumda anlaşmaya yönelmiş eylem normatif eylemler karşısında giderek bağımsızlaşır. Nihayetinde anlaşmayı sağlayan dilsel mekanizma zorlamalara maruz bırakılır ve dilden arındırılmış iletişim araçlarıyla yer değiştirir. Yaşam dünyasının rasyonelleşmesi, sistemsel karmaşıklığı artırır ve sonunda başıboş kalan sistemsel emirler, yaşam dünyasının kavrama gücünü parçalar (s. 588). "Rasyonelleşmiş yaşam dünyası, bağımsız buyruklarının kendisine yıkıcı bir şekilde geri dönerek çarptığı sistemlerin yükselişini ve

gelişimini olanaklı kılar.” (Habermas, 1987: 277). Diğer bir anlatımla, eylem koordinasyonu dilden yönetim araçlarına aktarılır ve etkileşim yapıları yaşam dünyasal bağlamlarından kopar (Habermas, 2001, s. 710).

Gündelik iletişim pratiği, profesyonel-faydacı bir yaşam tarzı olarak tek yönlü rasyonelleştirilir. Araçların yarattığı amaçsal-rasyonel eylem yönelimleri hazcılığı ön plana taşır. Bu durumda iktisat/para sistemi, özel alanın; yönetim/bürokrasi sistemi ise kamusal alanın altını oyar ve içini boşaltır. Bürokrasi, kendiliğinden görüş ve talepler oluşturma süreçlerini güçsüzleştirir ve verimsizleştirir. Bu durum hem kitle sadakatinin planlı olarak harekete geçtiği o aralığı genişletir hem de kimlik oluşturan siyasal kararların, meşruiyetlerini aldıkları somut yaşam bağlamlarından kopmasını kolaylaştırır. Beraberinde kültür rasyonelleşir ve geleneğin tözünün değeri düşürülerek yaşam dünyası yoksullaştırılır. Bu süreçle kati biçimde ilk olarak 18. yüzyılda karşılaşmıştır (s. 776-778).

Yaşam dünyasında iletişimsel eylem temelli anlaşmaya yönelmiş eylemin kültürel yeniden üretimi, toplumsal bütünleşmeyi ve toplumsallaşmayı sağlama görevi, yaşam dünyasının temel bileşenlerinden kültürü, toplumu ve kişiliği destekler. Uzlaşma temelli kültürel yeniden üretim; kültürde kültürel bilginin aktarılmasına, eleştirilmesine ve edinilmesine, toplumda meşrulaştırma açısından etkili bilginin yenilenmesine, kişilikte ise kişisel gelişim bilgisinin yeniden üretilmesine neden olur. Toplumsal bütünleşme; kültürde değer yönelimlerinin özü karşısında bağımsızlık kazanmaya, toplumda eylemlerin öznelerarası kabul edilmiş geçerlilik iddiaları üzerinden koordine edilmesine, kişilikte ise toplumsal aidiyet kalıplarının yeniden üretilmesine neden olur. Toplumsallaşma; kültürde, kültüre dâhil olmaya, toplumda, değerlerin içselleştirilmesine, kişilikte ise kimlik oluşturmaya yarar (s. 577). Aksine aksaklıkların yaşanması durumlarında ise bu görüngüler tersine dönerek yaşam dünyasına zarar verir. Sistemsel farklılaşmalardan kaynaklı gerçekleşecek yeniden üretim süreçlerinde yaşanacak aksaklıklar, yaşam dünyasının temel bileşenlerinden kültürü, toplumu ve kişiliği tehlikeye düşürür. Kültürel yeniden üretiminde yaşanacak aksaklıklar; kültürde anlam yitimine, toplumda meşruiyet eksikliğine, kişilikte ise yönelim ve eğitim krizine yol açar. Toplumsal bütünleşme sürecinde yaşanan aksaklık; kültürde kolektif kimliğin tehlikeye düşmesine, toplumda kuraldışıların yaşanmasına, kişilikte ise yabancılaşmaya neden olur. Toplumsallaşma sürecinde yaşanan aksaklık ise kültürde geleneğin kopmasına, toplumda güdülenim eksikliğine, kişilikte ise psiko-patolojilerin doğmasına yol açar. Habermas, bu aksaklıklar sonucunda ortaya çıkan yabancılaşma ve

kollektif kimliklerin güvensizleşmesini, yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi ve iletişimsel gündelik pratiklerin şeyleşmesi olarak karakterize eder (s. 576, 841).

Habermas, yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesinin gerçekleşebilmesi için dört koşul sıralar. Yaşam dünyası, geleneksel yaşam biçimlerinin, yani yaşam dünyasının yapısal bileşenlerinden kültür, toplum ve kişiliğin farklılaşarak ortadan kalkmasıyla; alt-sistemler ile yaşam dünyası arasındaki alışveriş/takas ilişkilerinin farklılaşmış roller aracılığıyla düzenlenmesiyle; istihdamın emek gücünü sağlayan ve seçmenlerin oylarının harekete geçirilmesini mümkün kılan gerçek soyutlamalara, bu süreçten etkilenenlerin toplumsal mükâfata karşı bir takas ilişkisi olarak müsamaha göstermesiyle; bu tür tavizlerin, kapitalist büyümeden edinilen refah devleti kalıplarına göre finanse edilmesi, kendini gerçekleştirme ve belirlemeye yönelik özelleşmiş umutların temel olarak tüketici ve müşteri rollerine konumlu ve iş dünyasından ve kamusal alandan çekilmiş rollere kanalize edilmesiyle gerçekleşir (Habermas, 1987, s. 356). Böylece ekonomik ve siyasal işlevleri yerine getirmekle yükümlü araçlar, toplumsal bütünleşmeyi, kültürel yeniden üretimi ve toplumsallaşmayı sağlayacak nitelik taşıyamazlar (Habermas, 2001, s. 774). Bu araçların yaşam dünyasının simgesel üretimine dâhil edilmesi, toplumsal patolojilerin oluşması anlamına gelir.

İktisat ve yönetim sistemindeki rasyonel yapılanmalar, yani yaşam dünyasının maddi yeniden üretimindeki aksaklıklar, modernleşmiş toplumlarda, inatçı sistem dengesizlikleri biçimini alır; bu dengesizlikler ya doğrudan doğruya bunalımlar olarak etkili olur; ya da yaşam dünyasında patolojilere yol açarlar (s. 840).

Habermas'ın yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi tezi, yaşam dünyasında türeyen sistemlerin bu dünyadan farklılaşıp kendilerine özerk yapılar inşa etmesidir. Sistem ve yaşam dünyası farklılaşması modern topluma ait bir özelliktir ama kaynağı modern öncesi toplumlardaki birikimdir. "Yaşam dünyasının dolayımlaştırılmasının, bir sömürgeleştirilmeye dönüştürüldüğü eşiği, en azından çözümsel olarak betimleyebilmek için, öncelikle modern toplumlarda, sistem ve yaşam dünyası arasındaki mevcut takas ilişkilerini netleştirmek istiyorum." ifadesini kullanan Habermas (s. 769), modern öncesi toplumlarda, özellikle arkaik ve kabile toplumlarında sistem ve yaşam dünyası arasındaki bağların birbirine sıkıca bağlı olduğunu düşünür. Ekonomik ilişkilerde para kullanımına geçmemiş arkaik toplumlarda takas ilişkileri normatif bağlamlardan çok az kopmuştur. Şöyle ki, ekonomik olan ve olmayan arasında

net bir ayırım bulunmamaktadır. Kabile toplumlarında da benzeri durum söz konusudur. Bu toplumlarda sistemsel unsurlar, doğrudan normatif yapılara bağlıdır (s. 597). “Kabile toplumlarında sistem farklılaşması, kadın takası ve prestij oluşturma mekanizmaları üzerinden doğrudan doğruya mevcut etkileşim yapılarına bağlıdır; bu yüzden henüz yaşam dünyasının yapılarına müdahale ederek kendisini hissettirmez.” (s. 606-607).

Habermas, modern toplumlarda, piyasanın sınıf ilişkilerini belirleme işlevini üstlendiği kapitalist üretim ilişkilerinin de ekonomik bir biçime büründüğünü belirtir. Bu durumla denk başka bir durum ortaya çıkar, yani altyapı üstyapıdan farklılaşır. Kuşkusuz bu süreçten önce, geleneksel devlet gücü, iktidarı meşrulaştıran dinsel dünya imgelerinden farklılaşır. Ardından birbirlerini bütünleyecek biçimde birbirlerine uyum sağlama ve hedefe ulaşma açısından özerkleşen iktisat ve devlet yönetim alt-sistemleri, kültürel yeniden üretimi, toplumsal bütünleşmeyi ve toplumsallaşma işlevlerini sağlayan eylem alanlarından farklılaşırlar. Altyapı ve üstyapı, toplumsal bir sistem olarak akrabalık sistemi çöktüğünde ve bu nedenle de sistem ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayan mekanizmaları bir arada tutan perçin kırıldığında birbirinden farklılaşırlar (Habermas, 2001, s. 603).

Habermas’a göre, kapitalist modernleşmenin bilişsel-araçsal rasyonelliği, ekonomi ve devlet alanları yoluyla iletişimsel olarak yapılandırılmış diğer yaşam alanlarına nüfuz etmiş ve burada ahlaksal-pratik ve estetik-pratik rasyonelliğin zararına bir öncelik edinmiştir. Bu da yaşam dünyasının yeniden üretiminde aksaklıklar doğurmuştur (s. 754-755). Para ve erk/bürokrasi gibi yönetim araçları, hesaplanabilir değer miktarlarıyla amaçsal-rasyonel ilişkileri kodlayarak, dilsel görüş birliğine ulaşmış diğer etkileşim taraflarının kararlarını dikkate almadan genelleştirilmiş bir stratejik etkiyi olanaklı hale getirirler (s. 728).

Sonuç Yerine:

Yaratıcı Endüstrilerin Yaşam Dünyasını Sorunsallaştırması

Yaratıcı endüstriler, birçok endüstride olduğu gibi kendi üretim ve tüketim koşullarını hem iktisadi hem de yönetsel/bürokratik olarak kurumsallaştırmaktadırlar. Bu açıdan yaşam dünyasının temel bileşenleriyle bütünleşebilmekten daha çok bu dünyadan farklılaşan sistemler görünümü sergilemektedirler. Üretimlerini büyük ölçüde bu dünyanın art alanını oluşturan kültürel yapılar üzerinden gerçekleştirmektedirler. Başka

bir ifadeyle, mevcut kültürel yapıları ticari formlara büründürerek ve yapısallaştırarak yaşadığımız dünyaya aktarabilmektedirler. Oysa dünya, kültürün ticarileşmesinin yarattığı olumsuz sonuçları “kültür endüstrisi” kavramı üzerinden uzun yıllar tartıştı ve hâlâ da tartışmaktadır. Eleştirel kuramın “kültür endüstrisi” kavramına yüklediği o olumsuz imgeyi, “yaratıcı endüstri” kavramı birçok anlamda ya paylaşıyor ya da paylaşmak üzere (Scott, 2004; Deuze, 2007, s. 250-251; Primorac, 2014, s. 50-52).

Habermas (1987, s. 390), yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesinde kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen sembolik/kültürel üretimlerinin etkilerinin farkındadır. Ama bu araçların çift değerli bir gizli güç barındırdığını düşünmektedir. Şöyle ki, iletişim araçları yaşam dünyasını sömürgeleştirebileceği gibi özgürleştirebilir de (Habermas, 2001, s. 389). Horkheimer, Adorno ve Marcuse, liberalizm sonrası kültürün özerkliğini yitirerek ekonomik-yönetimsel sistemin çarkına girdiğini vurgulamışlardır (Habermas, 2001, s. 837). Horkheimer ve Adorno’ya göre, kitle iletişim araçlarıyla yönetilen iletişim akışları, bir zamanlar yurttaşların ve özel şahısların kamusal tartışmalarını ve kendilerini anlamalarını olanaklı kılan iletişim yapıları yerine geçmiştir. Yazılıdan görsel ve işitsel döneme geçişle, film, radyo ve televizyon gibi elektronik medya kendisini bir araç olarak sunmuş ve gündelik iletişim diline sızarak onu egemenliğine almıştır (Habermas, 1987, s. 389-391). Habermas’ın kitle iletişim araçlarına yaklaşımı yine de Horkheimer ve Adorno kadar kati-olumsuz değildir. Ona göre 18. yüzyılda Avrupa’da kamusal alan inşa edilirken iletişim araçlarından önemli ölçüde yararlanılmıştır (Habermas, 2009, s. 88-89).

Habermas, yaşam dünyasını sömürgeleştiren ve özgürleştiren iki tür aracı birbirinden ayırır. İlki, alt-sistemlerin yaşam dünyasından farklılaşmalarına neden olan yönetim araçlarıdır, diğeri ise dilsel anlaşmanın yerine geçmeyen ama onu buharlaştırarak yaşam dünyasal bağlamlara tabi kılan genelleşmiş iletişim şekilleridir. İlk durumda, iletişimsel eylem dilsel bir görüş birliği oluşturmaktan oldukça uzaktır. İkincisinde ise dilsel bir görüş birliği oluşturmak mümkündür. Habermas için kitle iletişim araçları bu ikinci kategoriye girer. İletişimi uzamsal-zamansal yerellikten kurtarırlar ve bu uzamsal-zamansal boyutta birbirinden uzak iletişim içeriklerini sanal bir ağda eşanlı biçimde çoğaltarak ve birleştirerek yerellikten evrenselliğe taşıma ve kamusal alanların oluşmasını sağlama potansiyeli taşırlar (Habermas, 2001, s. 389).

Habermas’ın bu tespiti, yaratıcı endüstrilerin ürünü olan sosyal medya gibi internet tabanlı iletişim ağları için kısmen hâlâ doğruluğunu korumaktadır. Ama bu araçların yönetim aracılığıyla erişim engellerine takılabilmesi ve küresel şirketlerin iktisadi girişimleri olması, onları günümüzde daha çok Habermas’ın ilk kategorisine

yerleştirmektedir. *İletişimsel Eylemi Kuramı*'nın yayınlandığı 1980'li yılların ilk yarısında ABD'deki medya şirketi sayısının 50 olduğu, fakat bu sayının 2004 yılında 5'e düştüğü (Uzun, 2016, s. 639) bilgisi iletişim araçlarının iktisadi sistemin alt-sistemlerine dönüştüğünün açık kanıtıdır. Bu yüzden önemli ölçüde iletişim araçlarıyla kendilerini var etmeyi hedefleyen Yaratıcı Endüstriler temel olarak (a) ekonomik sistemlere dönüşerek ve (b) yönetim olarak aşırı bürokratikleştirerek ve hukuksallaşarak yaşam dünyasını sömürgeleştirebilir. İlaveten yine (c) yaşam dünyalarını tekdüzeleştirerek ve (d) öznelliğe aşırı vurgu yaparak yaşam dünyalarının kültürel özgülüğüne ve öznelarasılığına zarar verebilirler:

(a) Her yenilikte olduğu gibi yaratıcı endüstrilerin de kendilerine özgü bir söylemi mevcuttur. Bu söylem, yenilikçi ve yaratıcı ekonomi, bilgi ve teknoloji toplumu, yaratıcı emek gibi kavramlar ekseninde şekillenmiştir/şekillenmektedir (Howkins, 2001, Cunningham, 2002, s. 55; Gibson & Kong, 2005). Loveless, yaratıcı endüstrilerin, belirli sorunların ve engellerin kaldırılması için yeni yöntemler sunmakla birlikte toplumsal yaşama ve kültüre katkı sağlayacağını ve yaratıcı endüstrilerin teknolojiyle birleşmesinin aşağıdaki yeniliklere neden olacağını savunarak (Abbasia vd. 2017, s. 41) olumlu bir yaratıcı endüstri söylemi inşasında bulunmaktadır:

(a) [yaratıcı endüstriler] sanatsal ifadenin yeni formları ve bütünüyle yeni sanat türleri (yeni medya, dijital art, video art), (b) yaratıcılığa ilişkin yeni anlayışlar, (c), yaratıcı etkinliklere yönelik yeni materyaller, süreçler ve araçlar, (d) yaratıcı ürünleri, araçları, uygulamaları ve servisleri pazarlayacak ve satacak tümüyle yeni yöntemlerin yanı sıra yeni pazarlama ve yeni iş modelleri, dijital Pazar alanları, tüketici gruplar ve dağıtım kanalları, yeni kullanıcı formları-üretici etkileşimi ve işbirliği, (e) yeni sanal yaratıcı ve yenilikçi topluluklar ve (f) insandan bağımsız ve sayısal yaratıcılık gibi yeni yaratıcılık formları [geliştirebilir].

Yaratıcı endüstrilerle ilgili yapılan çalışmaların dilinin ve yaratıcı endüstrilerin uygulama alanlarının büyük oranda endüstri ekseninde şekillendiği anlaşılmaktadır. Yukarıda alıntılıdığımız metnin barındırdığı ifadelerin -ki "insandan bağımsız ve sayısal yaratıcılık" gibi söylemler mevcuttur- yanı sıra yaratıcı endüstrilerin istihdam, ihracat, ithalat, yenilik, ürün, hizmet, ekonomi, küreselleşme, üretkenlik, kaynaklar, fiziksel cazibesi yüksek yetenekli çalışanlar ve finansal yatırımcılar, girdi ve çıktılar, teknoloji, dijital pazarlar gibi kavramsal dağarcığı, yaratıcı endüstrilerin aşırı rasyonel-araçsal bir dilsel habitusa sahip

olduğunu göstermektedir. de Bone'un (2016, s. 1) ifadeleri de bu düşünceyi pekiştirmektedir:

(...) Örneğin Berlin'deki bir reklam ajansı, bir kampanya için ihtiyacı olan bir görseli elde etmek için Londra'daki bir fotoğrafçıyla çalışabilecek ve (...) Almanya'da bir müzik üretim şirketinin sanat eserine nihai şeklini verebilecektir. (...) Örneğin Nissan'ın lüks markası Infiniti, Infiniti Q50 lüks sedanın iki sürümünü üretmek için Amerikan tasarımcılardan Zac Posen ve Thom Browne ile 2014 yılında işbirliği yaptı. Genel anlamda bu şekilde yeni eğilimleri yenileyen ve kucaklayan ilk şey yaratıcı endüstrilerdir.

Yaratıcı endüstrilerle 2013 yılı itibariyle dünya genelinde 2,250 milyar Dolar gelir elde edilmiş, 29.5 milyon iş olanağı yaratılmıştır (EY, 2015, s. 15). Avrupa'da yaratıcı endüstriler, 2016 yılında 535.9 milyar Euro getiri sağlamıştır. Bu getirinin Avrupa'nın GSYH'sine katkısı % 4,2 civarında olmuştur (*Think Creativity*, 2016, s. 1). Bu tür veriler içeren birçok doküman mevcuttur. Bu çalışmaların çizdiği tablo, yaratıcı endüstrilerin, kültür üzerinden ülkelerin GSYH'lerini yükselttiği, istihdam yarattığı ve kültürel etkinlikleri evrenselleştirme sürecine dâhil ettiği (Scott, 2004; Rutten, 2014; Yum, 2015; UNDP & UNESCO, 2013, BMWi, 2017).

Yaratıcı endüstri içeriklerinin zorunlu piyasa koşullarıyla belirlenmesi ve sanatsal üretimlerin sanat üreticilerinden bağımsızlaşması, kamu mallarının sanat politikalarıyla değil de bilgi toplumu politikalarıyla tayin edilmesi (Granham, 2005, s. 28; Potts, 2015) ve iletişim sistemleri düzleminde sanat icracısı ile yapımcı/dağıtımçı arasındaki ticari zıtlıklar/çıkamazlar (Caves, 2003), yaratıcılık ve yaratıcı endüstrilerin kısmen stratejik sektörlerin bir parçası olması ve bilgi ekonomisine katkı sunmak gibi bir önceliği önemsemesi (Purnomo ve Kristiansen, 2018, s. 15; Demir, 2014); yenilik fikrinin samimiyetsiz bir biçimde statükoyla var olması ya da statükoyu yaratması ve bu türden teknolojik yeniliklerin yaratıcılık fikrini piyasanın biçimsel umursamazlığına indirilmesi (Neilson & Rossiter, 2005), yaşam dünyasında kültürel yeniden üretimi tehlikeye düşürmektedir. Çünkü dünya genelinde kültürün ifade bulduğu, içerik ve işlev olarak gelişmeler kaydettiği yöntemler, ürün ve hizmet formlarında endüstrileşmiş üretim sistemleri ve kültürel mesajların dağıtımıyla belirlenmektedir. Kültürel içeriklerin ve üretimlerin kitle iletişim araçlarıyla dağıtımı, ya kısa vadeli ekonomik kazanç ya da toplumsal ve siyasal kontrolü sağlama amacı gütmektedir (UNESCO, 1982, s. 9; Galloway ve Dunlop, 2007).

Bu açıdan yaratıcı endüstriler, kültürel endüstrilerin izleğini takip etmektedirler. Ama bir farkla; “Sorun, kültürel endüstrilerin, ürettikleri sembolik anlamlarla tanımlanabilmesine rağmen, resmi organlarca yapılan ‘yaratıcı endüstriler’ tanımlamalarının, sembolik anlamlara referansta bulunmaması ve her türlü yaratıcı etkinliği içerebilmesidir.” (Galloway ve Dunlop, 2007, s. 28). Kültürel ürünler, diğer yaratıcı etkinliklerden farklı olarak sembolik fikirlerin hem üretimini hem de dolaşımını sağlarlar. İfade özgürlüğünde önemli bir göreve sahiptirler ve bu da demokrasi sorunsalıyla doğrudan bağlantı kurar (2007, s. 26). Galloway ve Dunlop, böylelikle, yaratıcı endüstrilerin sembolik üretim gerçekleştirmedikleri şeklinde güçlü bir iddiada bulunmaktadırlar. Kültürel ve sembolik yeniden üretim, yaşam dünyasının varlık koşullarından birisidir. Yaratıcı endüstrilerin, bu koşulu göz önünde tutmaması ya da kültürel/sembolik yeniden üretimi aşırı rasyonel şekillerde gerçekleştirilmesi yaşam dünyasının iletişimsel altyapısının aleyhinde bir durum yaratacağı açıktır.

(b) Yaşam dünyasının önemli ölçüde rasyonelleştirilmesi, modernleşmenin başlangıç koşullarından birisidir. Para ve erkin yaşam dünyasına köklenebilmesi, başka bir ifadeyle pozitif hukuk araçlarıyla kurumsallaştırılabilmesi gerekmektedir (Habermas, 2001, s. 840). Hukuksallaştırma, iletişim araçları gibi çift değerli bir güç barındırır. Sosyal hakları düzenleyip tanzim edebileceği gibi yaşam dünyasının çekirdek alanlarında bürokratikleştirme ve parasallaştırma yoluyla güçlü patolojik yan etkiler yaratabilir. Örneğin, sosyal hizmetlerin hukuksallaştırılması sonucunda, “... birey yaşamını bu sosyal kabuklar içerisinde düzenler; maddi sorumluluktan uzak bir yaşam sürer, ama aynı zamanda aşırı bir devlet bakımına ve bu bakımı yitirmekten duyulan bir korkuya maruz kalır.” (Habermas, 2001, s. 817). Aile ve okul içi ilişkiler gibi bazı alanlarda hukuksal biçimlendirmeler, ortak yaşamın nesneleştirilmesi ve yaşam dünyasından arındırılması anlamına gelir (Habermas, 2001, s. 823). Habermas’a göre yaşam dünyasında anlaşmaya yönelmiş eylem, ancak normatif-kültürel değerler üzerinden koordine olabilir, aşırı hukuksallaşmış bürokrasi/yönetim aracı üzerinden değil. Yaratıcı endüstrilerin, dünya genelinde bizzat hükümetlerce ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonlarca finanse ve koordine edilmesi; Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferanslarının yaratıcı endüstrileri hedef alması (UNACTAD 2006, 2008, 2009, 2010, 2011); Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)’nün (Seçilmiş, 2015, s., 11) ve Uluslararası Kültürel Çeşitlilik Birlikleri Federasyonu’nun (IFCCD Raporu, 2010) yaratıcı endüstri alanlarını tespit etme girişimleri; Avrupa Birliği (EAFWCWPF 2011-2014, 2012) ve UNESCO’nun kültürel alanlarda stratejik eylem planları oluşturması

ve yaratıcı endüstrileri destekleyecek projeler geliştirmesi yaratıcı endüstrilerin yönetim araçlarının denetimine girdiğine işaret etmektedir. Yaratıcı endüstriler, normatif bağamlardan kısmen bağımsız biçimsel bir hukuksallaşma sürecine girmiş durumdadır. Bu sürecin, hükümet politikalarından bağımsız gerçekleşmesi ise olanaklı değildir (Gouvea & Vora, 2018, s. 32; Abbasia vb. 2017, s. 41). Aynı şekilde İngiltere'nin 'Department for Digital, Culture, Media & Sport and Creative Industries Council'; Almanya'nın 'Federal Government Commissioner for Culture and Media - Cultural and Creative Industries'i; Fransa'nın Ekonomi ve Finans Bakanlığı altında yer alan 'Creative Industry' bölümü; Japonya'nın Ekonomi Ticaret ve Endüstri Bakanlığı altında 'Creative Industries Policy ve Avustralya'nın Ticaret ve Yatırım Komisyonu'nun "Creative Industries" başlıkları, bürokratik/yönetim araçlarının yaratıcı endüstriler üzerindeki hâkimiyetinin göstergesidir. Bu yapılanışı, tümüyle olumsuz algılamak doğru değildir. Fakat yaratıcılığın ve kültürün yönetim aracıyla bu denli kontrolü, başka bir anlatımla biçimselleştirilerek siyasal iktidar alanına itilmesi yaşam dünyasal ilke açısından olumsuz bir görüngü oluşturmaktadır.

Burada dikkat çekmemiz gereken diğer bir nokta ise hukuksallaştırma aracının alanına giren telif haklarıdır. Madirolas (2012, s. 46), İngiltere'nin yaratıcı endüstrileri belirledikten sonra bu alanları ekonominin radarına sokarak, onlara endüstri sektörünün kollarıymış gibi muamele ettiğini; kültürü, ekonomik bir varlık olarak algıladığını belirtmektedir. Bu sektörlerden türeyen değerlere el koymak ve bilgiyi ekonomik kazanca dönüştürmek için en etkili araç olarak telif haklarını geliştirdiğini ifade etmektedir. UNESCO (2006, 2007), telif haklarıyla, içeriklerin mal ve hizmet formlarına dönüşerek korunduğu kanısındadır. Yaratıcı endüstriler, telif hakları adı altında ortak-kültürel unsurları özel şahısların mülkiyetine verebileceği gibi; beşeri yeteneği ve sermayeyi de sermayedarların denetimine itebilir. Sanat eserinin ve sanatçının korunması adına önemli bir girişim olan telif hakkı, diğer bakış açısından ortak kültürel değerleri, belirli bir kişiye ya da gruba; ya da kişinin veya grubun yeteneğini belirli ticari zümrelerin denetimine itebilir (Matulionyte, 2004). Örneğin kitap piyasasında eser sahibi, telif haklarını yayınevine devrettiğinde, doğrudan kendi eserinin tüketicisi konumuna düşerek eserine yabancılaşmaktadır. Öte yandan patent alma mücadeleleri, bazı durumlarda belirli bir kültürün ticari anlamda üretim ve dağıtımına el koymakla sonuçlanabilmektedir.

(c) Yaşam dünyası, kültür, toplum ve kişilik üzerine kurulu olduğu için yerel niteliklidir. Geçerlilik iddiaları, değerler üzerinden kültüre tutunurlar. Bu nedenle

doğruluk ve hakikat iddiaları gibi evrensel nitelik taşımazlar. Kültürel değerler belirli bir grubun veya kültürün yaşam dünyasının ufkunda yer alırlar. Bu nedenle ancak belirli bir yaşam tarzı bağlamında akla yatkındırlar (Habermas, 1984, s. 42; 2001, s. 807). Yaratıcı endüstriler ifadesi 1990'lı yıllarda Avusturalya ve Britanya başta olmak üzere Anglosakson ülkelerde dillendirilmeye başlanmıştır (Howkins, 2001; Galloway & Dunlop, 2007, s. 18; Demir, 2014, s. 89). Gelişmiş ülkelerin, dünya gündemini her açıdan belirlediği bilinmektedir. Avrupa kültürel/sembolik üretimde önemli bir alandır ve yaratıcı endüstrilerde kendi kültür tarihinden önemli ölçüde yararlanmaktadır. Kültürel birikimini ve kurumlarını endüstriyel kaynaklara dönüştürmektedir. Örneğin İngiltere, çağdaş sanattan beslenerek sanat piyasasında lider konuma ulaşmış durumdadır. Fransa ise küresel reklam endüstrisinde önemli bir figürdür. Dünyanın en çok ziyaret edilen 10 müzenin yedisi Avrupa'dadır. Bu müzelerin üçü Paris'te, ikisi ise Londra'dadır (EY, 2015, s. 16). UNESCO'nun 180 "Yaratıcı Şehirler"inin 84'ü Avrupa ile Kuzey Amerika'dadır (ABD ve Kanada). Dizi sektöründe örnek verecek olursak, *The Reign*, *Spartacus*, *The Crown*, *The Tudors*, *Vikings*, *Marco Polo*, *Rome*, *Medici: Masters Of Florence* gibi daha birçok dizi Avrupa tarihini işlemektedir. EY'in (2015, s. 15) 2013 yılı verilerine göz attığımızda yaratıcı endüstrilerde sağlanan yıllık gelirin % 60'ının Avrupa ile Kuzey Amerika (ABD ve Kanada)'ya ait olduğu; geriye kalan % 40'ı ise Latin Amerika, Asya-Pasifik ve Afrika ve Ortadoğu'nun paylaştığı görülmektedir. Eğer yaratıcı endüstriler, yaratıcılıktan ve kültürden beslenerek küresel ölçekte iletişim yapıları geliştirecekse, bu yapılar Avrupa başta olmak üzere Batı merkezli olacaktır. Bu Batı için anlamlı bir hareket olabilir. Fakat yaratıcı endüstrilerin, küresel bir pazarı hedeflediği göz önüne alındığında, sömürgecilik dönemlerinden kalma Batı merkezli belirlenimin devam edeceği anlaşılmaktadır. Habermas'ın doğrudan ifadesiyle, "Bağımsızlaşmış alt-sistemsel emirler, ideolojik örtüleri kaldırıldığında yaşama dışarıdan -sömürgeci efendilerin, bir kabile toplumuna girmeleri gibi- girerler ve türdeşleşmeyi dayatırlar (...)" (Habermas, 2001, s. 807).

(d) Husserl, Schutz ve Habermas yaşam dünyasının öznelerarası bir alan olduğu konusunda hem fikirdir. Bu alanda birey, diğer bireylerle var olur ve öznelerarası olarak paylaşılan bu dünya iletişimsel eylemin art alanıdır (Habermas, 1984, s. 82). Yaratıcı endüstriler, temel olarak öznel yaratımların ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir (Purnomo ve Kristiansen, 2017, s. 18). İngiltere, yaratıcı endüstrilerin, insan yaratımına, becerilerine ve yeteneklerine temellendiğini ve fikri mülkiyet üretimi ve kullanımı/istismarıyla refah ve iş yaratma potansiyeline sahip olduğunu vurgular

(DCMS, 1998). İktisadi sermayenin, yaratıcı endüstriler aracılığıyla aşırı-bireysel arzuları ve talepleri kamusallaştırması, kültürel yapıları aşındırabilir. Habermas (2001. s. 632), para aracının modern-kapitalizmle hukuksal olarak kurumsallaşmasının, ben-merkezli çıkar hesaplarıyla yönetilen başarı eylemlerinin anlaşma yönelimli eylemlerle bağlantısını koparttığını ifade etmektedir. Bu nedenle aşırı öznelleşmiş kültürel/sembolik üretimler, toplumsal bütünleşmede aksaklıklara neden olabilir. Günümüz toplumlarında teknolojinin hızlı değişmesi, kuşaklararası zaman aralığını daraltmış durumdadır ve giderek de daraltmaktadır. Teknolojinin sürekli olarak yeni iletişim ortamları yaratması ve bir süre sonra gözden düşürmesi, kuşaklararası bütünleşme sorunu oluşturmuş durumdadır.

Tüm bu anlattıklarımız, yaratıcı endüstrilerin yaşam dünyasına olumsuz anlamda konumlanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle yaratıcı endüstrileri savunurken, diğer yandan da kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme ve toplumsallaşma süreçlerinde yaratacakları aksaklıkların ve böylece yaşam dünyasını sömürgeleştirme potansiyellerinin farkında olmak zorundayız.

Kaynaklar

- Abbasia, M.; Vassilopoulou, P.; Stergioulas, L. (2017). Technology roadmap for the Creative Industries. *Creative Industries Journal*, 10 (1), 40-58.
- Adorno, T. W. (1994). *The stars down to earth and other essays on the irrational in culture*. (Stephen Crook Edt.). Routledge: London and New York.
- Adorno, T. W. (2000). Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünmek. *Kitle İletişim Kuramları* (2. Basım). (Erol Mutlu, Ed. ve Çev.). Ankara: Ütopya.
- Adorno, W. T. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Nihat Ülner - Elif Öztarhan Karadoğan Çev.). İstanbul: Kabcı.
- Baxter, H. (1987). System and Life-World in Habermas's "Theory of Communicative Action". *Theory and Society*, 16 (1), 39-86.
- Benjamin, W. (2010). The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility. *Grey Room*, (39), 11-38.
- BMWi. (2017). *Cultural and Creative Industries Monitoring Report*. The Federal Ministry for Economic Affairs and Energy / Germany.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital (241-258). *Handbook of Theory and Research For The Sociology of Education*. (J. Richardson Edt.). New York: Greenwood.

- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7 (1), 14-25.
- Bourdieu, P. (1998). *On Television*. (Priscilla Parkhurst Ferguson Çev.). USA: The New Press.
- Brand, G. (1973). The structure of the life-world according to Husserl. *Continental Philosophy Review*, 6 (2), 143-162.
- Caves, R. E. (2003). Contracts between Art and Commerce. *The Journal of Economic Perspectives*, 17 (2), 73-84.
- Cunningham, S. (2002). From Cultural to Creative Industries: Theory, Industry and Policy Implications. *Media International Australia Incorporating Culture and Policy: Quarterly Journal of Media Research and Resources*, 102 (1), 54-65.
- DCMS (Department for Culture, Media and Sports). (1998). *Creative Industries Mapping Document*. London.
- de Bone, E. (2016). Introduction. *Think Creativity*. Canon.
- Demir, E. M. (2014). Yaratıcı Endüstriler. *İlef Dergisi*, 1(2), 87-107.
- Deuz, M. (2007). Convergence culture in the creative industries. *International Journal of Cultural Studies*, 10(2), 243-263.
- Dursun, O. (2013). *Köşe Yazarları Yaşam Dünyamızı Sömürüyor Mu? Sermayenin ve Siyasetin Denetiminde Köşe Yazarlığı Alanı*. Ankara: Siyasal.
- EAFWCWPC 2011-2014. (2012). *European Agenda For Culture Work Plan For Culture 2011-2014*. European Union Open Method of Coordination / Expert Group on Cultural and Creative Industries.
- EY. (2015). *Cultural times /The first global map of cultural and creative industries*. Globo Comunicação e Participações S.A. Erişim Adresi: https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cultural_times._the_first_global_map_of_cultural_and_creative_industries.pdf, Erişim Tarihi: 07.07.2018.
- Fleming, M. (2000). Social Labor and Communicative Action (s. 445-462). *Perspectives on Habermas*. (Lewis Edwin Hahn Edt.). USA: Open Court.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: And how It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Galloway, S. ve Dunlop, S. (2007). A Critique Of Definitions Of The Cultural And Creative Industries In Public Policy. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (1), 17-31.
- Gibson, C. ve Kong, L. (2005). Cultural economy: a critical review. *Progress in Human Geography*, 29 (5), 541-561.

- Gouvea, R. ve Vora, G. (2018). Creative industries and economic growth: stability of creative products exports earnings. *Creative Industries Journal*, 11 (1), 22-53.
- Granham, N. (2005). From Cultural To Creative Industries / An analysis of the implications of the “creative industries” approach to arts and media policy making in the United Kingdom. *International Journal of Cultural Policy*, 11 (1), 16-29.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action* (Vol II). (Thomas McCarthy Trans.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1993). *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*. (Mustafa Tüzel Çev.), İstanbul: Cogito.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (Mustafa Tüzel Çev.). İstanbul: Kabcacı.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action* (Vol I). (Thomas McCarthy Trans.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (2009). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (Tanıl Bora Çev.). İstanbul: İletişim.
- Hansen, M. B. (2008). Benjamin’s Aura, *Critical Inquiry*, 34, 336-375.
- Harrington, A. (2006). Lifeworld. *Theory, Culture & Society*, 23 (2-3), 341-343.
- Horkheimer, M. (2010). *Akıl Tutulması* (8. Baskı). (Orhan Koçak Çev.). İstanbul: Metis.
- Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: How people make money from ideas*. UK: Penguin Press.
- Humphries, M. ve Grant, S. (2005). Social Enterprise and Re-Civilization of Human Endeavors: Re-Socializing the Market Metaphor or Encroaching Colonization of the Lifeworld?. *Comparative Education*. 8 (1), 41-50.
- Husserl, E. (1970). *Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology*. (David Carr Trans.). USA: Northwestern University Press.
- Husserl, E. (1982). *Cartesian Meditations / An Introduction To Phenomenology*. (Trans.) Dorian Cairns. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (1983). *Ideas Pertaining To A Pure Phenomenology And To A Phenomenological Philosophy / General Introduction To A Pure Phenomenology*. (F. Kersten Trans.). USA: Kluwer Academic Publishers Group.
- Husserl, E. (2003). *Introduction To Transcendental Phenomenology*. (Cyril Welch Trans.). Canada: Atcost Press.
- IFCCD Raporu. (2010). *Green Paper - Unlocking the Potential of Cultural and Creative Industries*. International Federation of Coalitions for Cultural Diversity.
- Innovate UK Digital Economy Strategy Report. 2015–2018. Accessed 01.08.2018. <https://www.gov.uk/>

- government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/404743/Digital_Economy_Strategy_2015-18_Web_Final2.pdf
- Jütten, T. (2011). The Colonization Thesis: Habermas on Reification. *International Journal of Philosophical Studies*, 19 (5), 701-727.
- Laužikas, M. ve Mokšėckienė, R. (2014). The Development of Creative Industries: The Case of Lithuanian Fashion Design Companies. *Societal Studies*. 2014, 6 (1), 34–66.
- Lukacs, G. (1971). *History and Class Consciousness*. (Rodney Livingstone Trans.). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Lukacs, G. (2014). *Tarih ve Sınıf Bilinci*. (Yılmaz Öner Çev.). İstanbul: Belge.
- Madirolas, J.R. (2012). *The Creative Industries and the Cultural Commons: Transformations in Labour, Value and Production*. University of London. Creative Commons By-Share Alike.
- Marx, K. (2011). *Kapital / Ekonomi Politiğın Eleştirisi Cilt I*. (Mehmet Selik ve Nail Satlığan Çev.). İstanbul: Yordam.
- Marx, K. (2014). *1844 El Yazmaları*. (Murat Belge Çev.). İstanbul: 9. Baskı, Birikim.
- Matulionyte, R.; Paton, E.; McIntyre P.; Gleadhill, D. (2017). The system of book creation: intellectual property and the self-publishing sector of the creative industries. *Creative Industries Journal*, 10 (3), 191-210.
- McLean, R. ve Wainwright, D. W. (2009). Social networks, football fans, fantasy and reality: How corporate and media interests are invading our lifeworld. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 7, 54-71
- Mensch, J. (2017). Life and The Reduction to The Life-World. *Horizon*. 6 (2), 13–29.
- Miettinen, T. (2013). *The Idea Of Europe in Husserl's Phenomenology: A Study in Generativity and Historicity*. Philosophical Studies from the University of Helsinki 36.
- Neilson, B. ve Rossiter, S. (2005) From Precarity to Precariousness and Back Again: Labour, Life and Unstable Networks. *"The Fibreculture Journal*. Issue 5. <http://five.fibreculturejournal.org/fcj-022-from-precarity-to-precariousness-and-back-again-labour-life-and-unstable-networks/>, Erişim tarihi: 08.08.2018.
- Pagès, C. S. (2009). A reading of Husserl's "life-world" against the loss of history in the context of postcolonial Aboriginal Australia. *Coolabah*, 3, 68-74.
- Primorac, J. (2014). The Position and Perspectives of Cultural and Creative Industries in Southeastern Europe. *Medij. İstraž*, 20 (1), 45-64.
- Purnomo, B. R. & Kristiansen, S. (2018). Economic reasoning and creative industries progress. *Creative Industries Journal*. 11 (1), 3-21.

- Rawat, K. J. (2014). Introducing Husserl's Phenomenology from an Aristotelian Point of View. *Electronic Journal For Philosophy*, 12, 1-17.
- Rockmore, T. (2017). Lukács, Heidegger and Reification. *Consecutio Rerum*. 1 (2), 168-177.
- Rutten, P. (2014). Prologue: Creative industries for society. *Enabling Crossovers: Good Practices in the Creative Industries*. Asia-Europe Foundation-ASEF: V-XVI.
- Santiago-Delefosse M. ve del Río Carral, M. (2015). The Life-World and Its Multiple Realities: Alfred Schütz's Contribution to the Understanding of the Experience of Illness. *Psychology*, 6, 1265-1276.
- Schutz A., Luckmann T. (1989). *The Structures of the Life-World (Vol II)*. Evanston: Northwestern University Press.
- Schutz, A. (2011). *Collected Papers (Vol V)*. (Lester Embree Edt.). Springer Dordrecht Heidelberg London New York.
- Schutz, A. (1962). *Collected Papers (Vol I)*. (Maurice Natanson Edt.). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Schutz, A. (1970). *Collected Papers (Vol III)*. (Arvid Brodersen Edt.). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Schutz, A. (1996). *Collected Papers IV*. (Helmut Wagner and George Psathas with Fred Kersten Edt.). Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Schutz, A. ve Luckmann, T. (1974). *The Structures of the Life-World (Vol I)*. Evanston: Northwestern University Press.
- Scott, A. J. (2004). Cultural-Products Industries And Urban Economic Development / Prospects for Growth and Market Contestation in Global Context. *Urban Affairs Review*, 39 (4), 461-490
- Seçilmiş, İ. E. (2015). Türkiye'de Yaratıcı Endüstrilerin Kümelenmesi, *Ege Akademik Bakış*, 15 (1), 9-18.
- UNDP & UNESCO. (2013). *Creative Economy Report 2013 Special Edition*. United Nations Development Programme (UNDP). USA: New York.
- UNESCO. (2006). *Understanding Creative Industries - cultural statistics for public-policy making*.
- UNESCO. (2007). *Statistics On Cultural Industries / Framework for the Elaboration of National Data Capacity Building Projects*.
- Uzun, R. (2006). Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 633-656.

- Vaitkus, S. (2005). The “Naturality” of Alfred Schutz’s Natural Attitude of the Life-World (s. 97-121). *Explorations of the Life-World: Continuing Dialogues with Alfred Schutz*. (Martin Endress, George Psathas and Hisashi Nasu Edt.). The Netherlands: Springer.
- Williams, R. (1961). *The Long Revolution*. UK: Penguin Books.
- Wilson, T.P. (2005). The Problem of Subjectivity in Schutz and Parsons (s. 19-50). *Explorations of the Life-World: Continuing Dialogues with Alfred Schutz*. (Martin Endress, George Psathas and Hisashi Nasu Edt.). The Netherlands: Springer.
- Yum, S. (2016). The economic growth of creative industries in the Miami metropolitan area. *Creative Industries Journal*, 9 (2), 130-145.
- Yüksel, P.; Yıldırım, S. (2015). Theoretical Frameworks, Methods, and Procedures for Conducting Phenomenological Studies in Educational Settings. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1), 1-20.
- Zelić, T. (2007). On the Phenomenology of the Life-World. *Synthesis Philosophica*, 46 (2), 413–426.